

ADABIYOT — FAN SIFATIDA

Ganiyeva Gulshoda

Muallif Sharq universiteti 3- kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23052955>

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyotning fan sifatidagi mohiyati, predmeti, asosiy vazifalari va inson hamda jamiyat hayotidagi o'рни yoritiladi. Adabiyotning badiiy tafakkur shakli sifatidagi xususiyatlari, uning tarix, falsafa, tilshunoslik, estetika va boshqa fanlar bilan aloqadorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, badiiy asarning inson ma'naviyati, estetik didi va dunyoqarashini shakllantirishdagi ahamiyati haqida fikr yuritiladi. O'zbek adabiyoti namoyandalari ijodi misolida adabiyotning milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ifodalashdagi roli ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: adabiyot, badiiy tafakkur, adabiyotshunoslik, badiiy asar, estetik tarbiya, ma'naviyat, milliy qadriyat, obraz, janr, adabiy jarayon.

Kirish

Adabiyot insoniyatning ko'p asrlik ma'naviy tajribasini aks ettiruvchi san'at va ilmiy tadqiqot obyektlaridan biridir. Inson borliqni nafaqat ilmiy tushunchalar, balki badiiy obrazlar orqali ham anglaydi. Shu jihatdan adabiyot jamiyatning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy hayotini o'rganishda muhim manba hisoblanadi.

“Adabiyot” tushunchasi keng ma'noda yozma yoki og'zaki shaklda yaratilgan badiiy ijod namunalarini anglatadi. Fan sifatida esa adabiyot badiiy asarning mazmuni, shakli, janriy xususiyatlari, obrazlar tizimi, badiiy tili va rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi. Bu jarayon, avvalo, adabiyotshunoslik sohasi orqali amalga oshiriladi.

Adabiyotning fan sifatidagi predmeti

Har qanday fan muayyan tadqiqot obyektiga, predmetiga, metodlariga va ilmiy tushunchalar tizimiga ega. Adabiyotshunoslikning asosiy tadqiqot obyekti — badiiy adabiyot va adabiy jarayondir.

Adabiyotshunoslik odatda uch asosiy yo'nalishni qamrab oladi:

1. Adabiyot nazariyasi — badiiy adabiyotning mohiyati, janrlari, obraz, syujet, kompozitsiya, uslub va boshqa nazariy masalalarni o'rganadi.

2. Adabiyot tarixi — muayyan xalq yoki davr adabiyotining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlarini tadqiq etadi.

3. Adabiy tanqid — zamonaviy badiiy asarlarni tahlil qilish, ularning estetik va g'oyaviy xususiyatlarini baholash bilan shug'ullanadi.

Shu sababli adabiyot fan sifatida faqat asar mazmunini qayta hikoya qilish bilan cheklanmaydi.

U badiiy matnning ichki tuzilishi va unda ifodalangan g'oyalarni ilmiy asosda tahlil qilishni talab etadi.

Adabiyot va badiiy tafakkur

Adabiyotning eng muhim xususiyatlaridan biri — voqelikni badiiy obrazlar orqali ifodalashidir.

Ilm-fan hodisalarni tushuncha va dalillar orqali izohlasa, adabiyot ularni obraz, ramz, tasvir va hissiy kechinmalar vositasida aks ettiradi.

Badiiy asardagi qahramon faqat ma'lum bir shaxsning tasviri emas, balki muayyan davr, jamiyat yoki insoniy muammoning badiiy ifodasi bo'lishi mumkin. Shu jihatdan badiiy obraz umumlashtirish xususiyatiga ega.

Adabiyot insonning ichki dunyosini o'rganishda ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Qahramonning ruhiy kechinmalari, qarama-qarshi hislari, tanlovi va hayotiy qarashlari orqali inson psixologiyasining turli jihatlari ochib beriladi.

Adabiyotning boshqa fanlar bilan aloqasi

Adabiyot ko'plab fanlar bilan uzviy bog'liq. Xususan, tarix bilan aloqasi badiiy asarlarda muayyan davrning ijtimoiy va siyosiy hayoti aks etishi bilan belgilanadi. Biroq tarixiy voqelik va badiiy talqin aynan bir xil tushuncha emas. Yozuvchi tarixiy hodisalarni ijodiy qayta ishlab, ularga estetik mazmun beradi.

Adabiyotning tilshunoslik bilan aloqasi ham nihoyatda muhim. Chunki badiiy asarning asosiy materiali — tildir. Muallifning so'z tanlovi, gap qurilishi, tasviriy vositalardan foydalanishi uning individual uslubini shakllantiradi.

Falsafa bilan aloqadorlik esa inson, hayot, o'lim, ezgulik, yovuzlik, erkinlik, adolat kabi fundamental masalalarning badiiy asarlarda yoritilishi orqali namoyon bo'ladi. Psixologiya esa qahramonlarning ruhiy holati va xarakterini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek adabiyotining ilmiy va ma'naviy ahamiyati

O'zbek adabiyoti uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Uning rivojida Alisher Navoiy ijodi alohida o'rin egallaydi. Navoiy asarlarida insonparvarlik, adolat, ilm-ma'rifat, komillik va ezgulik kabi g'oyalar keng yoritilgan.

Keyingi davrlarda o'zbek adabiyotida yangi janr va badiiy usullar shakllandi. Abdulla Qodiriyning romanlari, Cho'lponning she'riy va nasriy asarlari, Oybek ijodi kabi adabiy meros namunalari jamiyat, inson va tarix munosabatlari turli badiiy shakllarda ifodalangan.

Ushbu ijodkorlarning asarlarini o'rganish nafaqat adabiy-estetik bilimlarni, balki milliy tafakkur va madaniy xotirani shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Adabiyotning tarbiyaviy va estetik funksiyasi

Adabiyotning muhim funksiyalaridan biri — insonning ma'naviy-axloqiy rivojiga ta'sir ko'rsatishidir. Badiiy asar o'quvchini muayyan voqealar va qahramonlar taqdiri bilan tanishtirish orqali unda hamdardlik, insonparvarlik, vatanparvarlik va mas'uliyat kabi tuyg'ularni rivojlantirishi mumkin.

Bundan tashqari, adabiyot estetik tarbiya vositasi sifatida ham muhimdir. Badiiy tilning go'zalligi, obrazlarning ta'sirchanligi, kompozitsiyaning yaxlitligi va tasvir vositalarining o'rinli qo'llanishi insonning estetik didini shakllantiradi.

Adabiyotning yana bir muhim vazifasi — kognitiv, ya'ni bilish funksiyasidir. O'quvchi badiiy asar orqali turli davrlar, insonlar, ijtimoiy munosabatlar va madaniy qadriyatlar haqida tasavvurga ega bo'ladi.

Zamonaviy adabiyot va uning rivojlanish tendensiyalari

Bugungi adabiy jarayonda an'anaviy janrlar bilan bir qatorda yangi ifoda shakllari ham paydo bo'lmoqda. Raqamli texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi adabiyotning tarqalish va qabul qilinish shakllariga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Elektron kitoblar, audiokitoblar va raqamli adabiy platformalar badiiy asarlarni keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatini oshirmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy adabiyot inson va texnologiya munosabati, globallashuv, ekologik muammolar, shaxsiy identitet kabi yangi mavzularni ham yoritmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, adabiyot insoniyatning badiiy va ma'naviy tajribasini o'rganuvchi muhim fan va san'at sohasi hisoblanadi. Uning asosiy predmeti badiiy asar, adabiy jarayon va insonning badiiy tafakkuridir.

Adabiyotshunoslik badiiy asarlarni nazariy, tarixiy va tanqidiy jihatdan o'rganish orqali adabiyotning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlaydi. Adabiyot esa insonning dunyoqarashi, estetik didi va ma'naviy olamini boyitishga xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, adabiyotni o'rganish faqat badiiy matnni tushunish emas, balki inson va jamiyatning ma'naviy taraqqiyotini anglash vositasi hamdir. Adabiyot milliy madaniy merosni avloddan avlodga yetkazish, tarixiy xotirani saqlash va umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etishda muhim ilmiy hamda ijtimoiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. To'liq asarlar to'plami. 10 jildlik: 6-jild. Xamsa: Hayrat ul-abror. Farhod va Shirin. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2011. — 808 b.
2. Qodiriy, A. O'tkan kunlar. — Toshkent: Sharq NMAK, 2018. — 384 b.
3. Qodiriy, A. Mehrobdan chayon. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. — 328 b.
4. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. — Toshkent: O'zbekiston, 2019.
5. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan, 2007. — 229 b.
6. Karimov, N., Mamajonov, S., Nazarov, B., Normatov, U., Sharafiddinov, O. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 1999. — 544 b.
7. Umurov, H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. — Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004. — 264 b.
8. Sulton, I. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2005. — 272 b.